

DERGEZ-RIPPL DÓRA

„Legjobb részünk nem meri kifejezni magát.”¹

A fiatal Beauvoir filozófiájáról

„Mily vadul kívánom a magányt, nem az erkölcsi magányt... hanem a lényeges magányt, amely csak a kedvelt valóságos vagy képzeletbeli létezők társaságát és egyéniségüket engedi újra felfedezni. Beszélni valakihez olyan, mint hasonlónak válni hozzá, feladni magunkat, megfogytatkozni, különösen, ha gondosan kell megfigyelni magunkat. Az emberek valójában nem tudják, hogyan használhatnák ki azok egyéniségét, akikkel lelki társakként beszélhetnének; legjobb részünk nem meri kifejezni magát.”²

A fenti sorokat egy tizennyolc éves diáklány naplójában olvashatjuk. Koránérő típus – mondhatnánk –, de Beauvoir intellektusa már egyetemi tanulmányainak megkezdése előtt is jóval több volt ennél. Az első szemeszter előtti nyár reményekkel és tépelődésekkel teli naplóbejegyzések egész sorát eredményezi. E bejegyzések bensőségesége magával ragadó. Nemcsak a kamaszkort maga mögött hagyó ifjú leány szellemi fejlődésének írásos emlékéit vagy az élethez való közvetlen viszonyulását találjuk itt, hanem egy érett gondolkodó kiforrott filozófia reflexióit is. Beauvoir néhány oldal³ alatt eljut a Bergson iránti rajongástól a bergsoni filozófiai meghaladásának szükségességéig. Ez a néhány oldal egyaránt forrása fiatalkori filozófiai ambícióinak és későbbi, egzisztencialista etikájának. Komolyan vehetünk-e egy olyan kritikát, amelyben az elragadtatás és rajongás hangját ilyen hamar felváltja az elutasítás konkluzív véleménye? A válasz Beauvoir szintetizáló olvasási technikájában és reflexiós készségében van: megjegyzéseiből kitűnik, egyszerre kétféleképpen reagál Bergson műveire, amely során a rajongás nem zárja ki a bíráló hangot, hanem kiegészíti azt. Nem szabad figyelmen kívül hagyni azt sem, hogy bár itt csak a bergsoni filozófiára való reflexiókról ejtek szót, a diákkori napló arról tanúskodik, hogy ifjú írója számos francia és német gondolkodó és filozófikus író életművében otthonosan mozgott.⁴

Az alábbiakban egyrészt Beauvoir korai Bergson-kritikáját szeretném vázolni, másrészt szeretném „kimerevíteni” azt a néhány pillanatot, amely még elválasztja az ifjú író az irodalom melletti végső elköteleződéstől.⁵

1927. május 13-i naplóbejegyzésében Beauvoir olyan megoldással áll elő, amely lehetővé teszi, hogy ne is kelljen választania⁶: beszámol tervéről, hogy irodalmi formában írjon filozófiát. Célja egy olyan irodalomfilozófia kidolgozása, amelybe az értelem mellett az érzelem is beletartozik. Első lépésként konkrét élettapasztalatait írja le, és ezek szolgáltatnak alapot filozófiai kísérleteihez. Ezek a kísérletek – „esszék az életről”, ahogy ő nevezte – meglehetősen erős bergsoni hatást mutatnak, hiszen annak elutasításán alapulnak, hogy a filozófia kizárólag az elvont belátásnak elkötelezett fogalom lenne. A naplóbejegyzések Bergsonról szóló gondolataiból látható, hogy Beauvoir a Bergson okozta nagy intellektuális elragadtatás⁷ és bírálat⁸ érzelmi megnyilvánulásai mellett saját filozófiai módszertanába annak több metodológiai elemét is beépíti. Ilyen például Bergson intellektuális megértéssel szembeni kritikájának elfogadása; ezt a gondolatot sokkal később az 1946-os „Irodalom és metafizika”⁹ című munkájában is felhasználja. Eszerint a regényíró feladata a valóság felfedése, azon valóságé, amely intellektuális leírással nem ragadható meg. Mindenekelőtt úgy kell bemutatni, ahogy az a maga teljességében van: a cselekvés és érzés élő kapcsolatában, mielőtt gondolattá válna. A gondolatelőttiségnek az érzelmek észlelésében való fontosságára Bergson többször felhívja a figyelmet.

Bergson-hatást mutat Beauvoirnak az a szándéka is, hogy felfedje az érzékelés és a gondolkodás közti különbséget. Bergson szerint érzékelésünk akkor torzít, amikor tudatosságunk a maga haszonelvűsége miatt kiválogatja érdeklődésünk bizonyos jellegzetességeit változó érzéki benyomásaink halmazából. Ez a válogatás Beauvoir számára a körülményeknek való alárendelés veszélyét jelenti; ezzel szembeszállva aktív szerepet játszhatunk önünk fejlődésében. El kell határoznunk, hogy csak a használhatót hagyjuk életben magunkban – írja, és hozzáteszi, nem szerethetjük jobban tegnapi énünket holnap énkünkénél.¹⁰ A harmadik jelentős Bergson-hatás a közvetlen élmény szükségességének felismerése. Ez Beauvoirnál a szabadság alapfeltételévé válik. Ahogy arra Margaret de Simons rámutat,¹¹ a tudatosság megkülönböztető kényszere Bergson és Beauvoir számára egyaránt az emberi szabadság torzulását jelenti.¹² Intellektusunk analizálja és megnevezi érzéseinket, és ezzel eltorzítja valóságukat. Beauvoir számára az irodalom célja, hogy ezt a valóságot torzítatlan módon jelenítse meg. Ez az oka annak, hogy szinte minden hősnője a szabadságot keresi, azt a morális szabadságot, amelynek alapja Beauvoir szerint az, hogy erkölcsi értelemben önmagunkat szabadnak válasszuk.¹³ Ebből formálódnak tovább későbbi feminista nézetei, számomra azonban itt az a fontos, hogy az emberi szabadság felfedezésének gondolata szintén bergsoni örökség. Az az eszme, hogy szabadságunk érdekében bizonyos észlelési és gondolkodási szokásainkat fel kell adnunk, majd a tapasztalatot az eredeténél, a maga közvetlenségében kell keresnünk, megtöri az intellektus felettünk való hatalmát.

Beauvoir diákkori naplójának első lapjain egyértelműen megkülönbözteti egymástól az értelemmel és érzéssel megismert dolgokat. „*Ingerült voltam, mert ostobán azt akartam, hogy érzéseim egyezzenek gondolataimmal*” – írja.¹⁴ Ebből bontja ki a nem sokkal később feltett etikai kérdést: vajon az énközpontúság összeegyeztethetetlen-e a mások iránti odaadással?¹⁵ A napló első néhány bejegyzése¹⁶ e kérdés filozófiai hátterét és irodalmi konklúzióit mutatja meg, amelynek alapja a szelekcióra való képesség és vágy bergsoni gondolata. Ennek jele az élet egységére való összpontosítás szándéka. Beauvoir hangsúlyozza, hogy nem kell válogatás nélkül megélni minden pillanatot, még kevésbé kell hagyni, hogy körülményeink vezessenek minket.

Az intellektus és tudatosság másodlagosságának hangsúlyozásával Bergson saját intuíción-filozófiáját készíti elő; Beauvoir nemcsak meglátja, de irodalmi módszerben átveszi a gondolatok intuícióval való tovább bontásának ötletét. Ha a filozófia elvont kifejezéseit az egyéni tudatosságban újraszituáljuk, életre kelnek. Ezzel a gondolattal végleg elkötelezi magát az egzisztencializmus mellett, ám ezen nem megfontolt szaktudományos választást kell értenünk. A napló szövegéből kitűnik, hogy az egzisztencializmust inkább az előfeltevésekben találjuk, és a gondolatmenetek többnyire irodalmi konklúziókat eredményeznek, amelyek meglepő módon a bergsoni filozófia irodalmi interpretációs lehetőségeinek nyitnak teret. Az író akkor okoz örömet, ha felfedezhetem benne az életet; a filozófus akkor, ha felfedezi az író, aki közvetítő közte és az élet között. Mindehhez hozzáteszi: „*Lenyűgöző lenne Bergson fényében tanulmányozni a nagy regényírók pszichológiáját!*”¹⁷

Beauvoir életfilozófiai töprengései olyan etikai tanácsokhoz vezetnek, mint a „*Ne gyönyörködj, szolgálj!*”,¹⁸ vagy az „*Ugyanazt tedd, más okból!*”¹⁹ Ezek az ideális életre való törekvés alternatívái, amelyek nem a valóság elutasításán alapulnak, hanem épp ellenkezőleg, a közepszerű élet kiszélesítésével érhetőek el. Ez a befelé fordulás a filozófia elvont, érthetetlen fogalmainak kritikáján és a közvetlen élmény bergsoni gondolatán alapul. A szavak az eszme ellen fordulnak – mondja Bergson. Beauvoir naplójában ez így jelenik meg: „*Szavaim ártanak érzéseimnek.*”²⁰ Érdekes, hogy ez a párhuzam vezet el a bergsoni filozófia kritikájához. Az alkotótevékenység²¹ lényegét a léleknek a művész által sugalmazott „titkaiban” látja Beauvoir, illetve abban, hogy ezek jóval többek pusztán szubjektív létezésnél. A felmerülő filozófiai kifejezések váratlan módon való újraszituálása a gyakorlatban egy művészi létezés hasonló életfilozófiát eredményez. Beauvoir szerint a bergsoni filozófiával ez a váratlanság eltűnik, ezért túl kell lépni rajta: „*Bergsonomat elfelejtettem...*”²²

Valójában azonban nem ezzel távolodik el tőle, hiszen fentebb csupán annyit állít, hogy Bergson filozófiai módszere saját irodalomfilozófiai céljaira nem, vagy kevésbé alkalmas.

A különbség Beauvoir egy későbbi etikai felfedezésében keresendő.²³ A bergsoni filozófia tanulmányozásakor²⁴ felfigyelt valamire, amire Bergson nem tért ki, nevezetesen a valóság egy aspektusa, az én és a más ellentétének problémájára. Az alapgondolatot már az 1926-os napló is tartalmazza, de kifejtésére csak sokkal később, 1943-ban, metafizikai regényében kerül sor.²⁵

Beauvoir egész etikája abból a gondolatból ered, hogy az én és mások szolgálata egyaránt fontos, valamint, hogy egyforma figyelmet kell szentelni az egoizmus és az önmegtagadás veszélyeinek. Ezt a különbséget ontológiai distinkcióval magyarázza, amikor kifejti, hogy úgy érzi, létezésének egyszerre két része van, a másokért való rész, amely minden létezővel összekapcsolja, és a rész, amely nem kapcsolódik senki máshoz. E folyamatos és határozott észlelés az alapja annak, hogy a filozófiát elsősorban az élettel kapcsolja össze, és ez vonzza Sartre-hoz és az egzisztencializmushoz.

Sartre hatására később feladott filozófiai ambícióinak bizonyítékát Beauvoir ifjúkori naplójában még a maguk frissességében élvezhetjük. Különösen érdekes az, ahogy Beauvoir Bergson gondolatai nyomán ismeri fel saját írói hitvallását: ami az intellektus számára elérhetetlen, az irodalomban elérhetővé válik. Beauvoir saját magát íróként definiálja, de életművében nem kisebb szerep jut a filozófiának sem. A filozófiai irányzatok közül az egzisztencializmus áll a legközelebb az irodalomhoz, és Beauvoir regényhősei által világosan artikulálta egzisztencialista etikájának alapgondolatát: a szabadságra való vágyakozás beismerését, amelynek egyik jele az érzés, hogy már nem vagyunk a múlthoz kötve, másik jele pedig a magány iránti vágy.

„*Nem vágyom arra, hogy mások megértsenek... szabadságom és magányom elegendő ahhoz, hogy hatalmam legyen magam felett.*”²⁶ Vágyott magány – a fiatal Beauvoir legfőbb ismertetőjegye; a függetlenség iránti szándékkal innen indul diákkori filozófiája, és ide érkezik a magunkért és másokért élés metafizikai dilemmájával kései etikája is.

FELHASZNÁLT IRODALOM

Beauvoir, Simone de: *Diary of a Philosophy Student, Volume 1, 1926–27*. Edited by Barbara Klaw, Sylvie le Bon de Beauvoir, and Margaret A. Simons with Marybeth Timmerman; Translations, Notes and Annotations: Barbara Klaw. University of Illinois Press, Urbana and Chicago, 2006. (Eredeti: Les Cahiers de jeunesse, 1926–1927.)

Bergson, Henri: *Idő és szabadság – Tanulmány eszméletünk közvetlen adatairól*. Ford. Dienes Valéria, Bp., Franklin Társulat, é. n. Eredeti: *Essai sur les données immédiates de la conscience*, 1889.

Bergson, Henri: *Teremtő fejlődés*, Budapest, Akadémiai Kiadó, 1987. Eredeti: *L'Evolution créatrice*, 1907.

Joó Mária: *Beauvoir első regénye és a formálódó egzisztencialista etika*, internetes forrás: <http://ntefjournal.hu/vol5/iss1/joo.pdf>, Letöltés dátuma: 2019. 03. 10.
Simons, Margaret A.: *Bergson's Influence on Beauvoir's Philosophical Methodology*, The Cambridge Companion to Simone de Beauvoir, Edited by Claudia Card, University of Wisconsin, Madison, Cambridge University Press, 2003. 107–128.

- 1 Simone de Beauvoir: *Diary of a Philosophy Student*, Volume 1, 1926–27. Edited by Barbara Klaw, Sylvie le Bon de Beauvoir, and Margaret A. Simons with Marybeth Timmerman; Translations, Notes and Annotations: Barbara Klaw, University of Illinois Press, Urbana and Chicago, 2006, 69. (Eredeti: *Les Cahiers de jeunesse*, 1926–1927.)
- 2 „How savagely I like solitude, not moral solitude that must be accepted but has always torn apart even those who proudly adorned themselves with it, but material solitude, which alone permits you to rediscover the company of real or imaginary cherished beings, and the presence of oneself. To talk to others is to become similar to them, to give oneself up [*s'abdiquer*], to diminish oneself, especially when one must watch oneself with care. And people really don't know how to make the most of the presence of those with whom they could speak soul to soul; the best of oneself does not dare express itself.” I. m. 69.
- 3 I. m. 61–67.
- 4 Az 1927-es naplóban például olyan nevek bukkannak fel, mint Alain, Lagneau, Bergson, Schopenhauer, Eucken, Nietzsche, Valéry, Mallarmé, Aragon, Maeterlinck, Claudel, Rilke, Arland, Mauriac, Merleau-Ponty, Descartes vagy Kant.
- 5 Elsősorban Margaret A. Simons írásaira támaszkodom. Ehhez l.: Margaret A. Simons: *Bergson's Influence on Beauvoir's Philosophical Methodology*, The Cambridge Companion to Simone de Beauvoir, Edited by Claudia Card, University of Wisconsin, Madison, Cambridge University Press, 2003. 107–128. Valamint: Simone de Beauvoir: *Diary of a Philosophy Student, Volume 1, 1926–27*. Edited by Barbara Klaw, Sylvie le Bon de Beauvoir, and Margaret A. Simons with Marybeth Timmerman; Translations, Notes and Annotations: Barbara Klaw. University of Illinois Press, Urbana and Chicago, 2006.
- 6 Annak ellenére, hogy Sartre éles bírálóinak hatására nem sokkal később felhagy egy új, átfogó etika tervével és a továbbiakban saját magát egyértelműen íróként határozza meg, jól tudjuk, hogy valójában soha nem hagyta el a filozófia mezejét.
- 7 A megjegyzéssel – 1926. augusztus 16-i naplóbejegyzésében – Bergson *Idő és szabadság (Essai sur les données immédiates de la conscience 1889)* című művére utal Beauvoir.
- 8 Itt elsősorban Bergson személytelen filozófiai hangját illeti kritikával Beauvoir, és ezzel szemben pozicionálja saját irodalmi hangját.
- 9 Simone de Beauvoir: „*Littérature et métaphysique*”, Les Temps modernes, 1: 1153–63. Gallimard, 1946.
- 10 Beauvoir, 1926. 62–63.
- 11 Margaret A. Simons írásaira támaszkodom. Ehhez l.: Margaret A. Simons: *The Cambridge Companion to Simone de Beauvoir*, Edited by Claudia Card, University of Wisconsin, Madison, Cambridge University Press, 2003. 112.
- 12 Bergson a szavak mellett ide sorolja a szimbólumokat is.
- 13 Ehhez l. még: Joó Mária: *Beauvoir első regénye és a formálódó egzisztencialista etika*, internetes forrás: <http://ntefjournal.hu/vol5/iss1/joo.pdf>, Letöltés dátuma: 2019. 03. 10.
- 14 „I was irritated because, out of great intellectual stupidity, I wanted my emotions to agree with my ideas.” Beauvoir, i. m. 63.
- 15 Ezt és a következő gondolatokat l: Beauvoir, i. m. 61–72.
- 16 I. m. 61–72.
- 17 I. m. 67.
- 18 I. m. 63.
- 19 I. m. 65.
- 20 I. m. 66.
- 21 Itt most az irodalmi alkotótevékenységre kell gondolni, de Beauvoir lélektani sejtése kiterjeszhető lehet más alkotóművészeti ágak módszertanára is, hiszen általános definícióval szolgál.
- 22 I. m. 70.
- 23 Ehhez részletesen l.: M. de Simons: *Bergson's Influence on Beauvoir's philosophical methodology*, The Cambridge Companion to Simone de Beauvoir, Edited by Claudia Card, University of Wisconsin, Madison, Cambridge University Press, 2003. 107–128.
- 24 Ezen elsősorban a következő Bergson-műveket kell figyelembe venni: *Idő és szabadság (Essai sur les données immédiates de la conscience 1889)*, *Anyag és emlékezet (Matière et mémoire 1896)*, *Teremtő fejlődés (L'Évolution créatrice, Félix Alcan, Paris 1907)*.
- 25 Beauvoir: *L'Invitée*, Gallimard, 1943.
- 26 Beauvoir, 1926. 55–56.